

75 éve jelent meg A távcső világa

A magyar amatőr csillagász mozgalomban sokáig meghatározó szerepet töltött be Kulin György leghíresebb könyve, *A távcső világa*. A kétkötetes mű 1941-es megjelenésével új korszak köszöntött be: ez volt az első olyan, magyar nyelven megjelent terjedelmesebb munka, amely a csillagászatot a gyakorlati oldaláról mutatta be. A fő hangsúly valóban a gyakorlati csillagászaton volt! Az első kötetben jelentős teret kaptak a távcsövekkel és a távcsőkészítéssel kapcsolatos ismeretek. Ez utóbbi fejezet megírásában Haeffner Tivadar volt segítségére. Itt olvashatunk először részletes útmutatót a távcsőtükör házi készítéséről. (Kulin ekkor még nem sajátította el a tükörcsiszolás művészetét, arra csak később, a negyvenes évek végén került sor.)

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadásában megjelent könyv – a korabeli hirdetések szerint – 18 pengőbe került, ami nem lehetett kis összeg akkoriban, amikor havi 200 pengő fixszel az ember könnyen viccelt. Tudom, hogy nem egyszerű összehasonlítani az akkori kereseti viszonyokat a maiakkal, de játsszunk el kicsit a havi 200 fixszel! Manapság havi nettó 200 ezer

forinttal már valamennyire lehet „viccelni”, mindenesetre a magyar átlagfizetés fölött van ez az összeg. Vajon mennyire lenne sikeres manapság egy 18 ezer forintba kerülő, az amatőr csillagászatot népszerűsítő könyv? Mert *A távcső világa* a maga korában szinte „robbant”, a csillagászatkedvelők körében. Olyannyira, hogy a kötet sikere szinte összekovácsolta a műkedvelőket, és végső soron ez volt az a könyv, amelynek hatására 1946-ban megalakult a Magyar Csillagászati Egyesület.

A *távcső világa* valami olyat jelentett a magyar viszonyok között, mint másfél-két évtizeddel azelőtt a *Scientific American*-ben megjelent távcsőépítési cikksorozat, mely óriási hatással volt az amerikai távcsöves kultúrára.

Az alapvető égi jelenségek, valamint a távcsövek és a távcsőkészítés megismertetése után a kötet ismerteti a Naprendszer égitestjeit, és észlelési tanácsokat ad az amatőröknek. Sorra veszi a Napot, a Holdat, a bolygókat, a meteorokat, az üstökösöket. Különösen érdekesek a kisbolygók és üstökösök megfigyeléséről szóló fejezetek – ez

Kitöltetlen megrendeléslevény 1941-ből

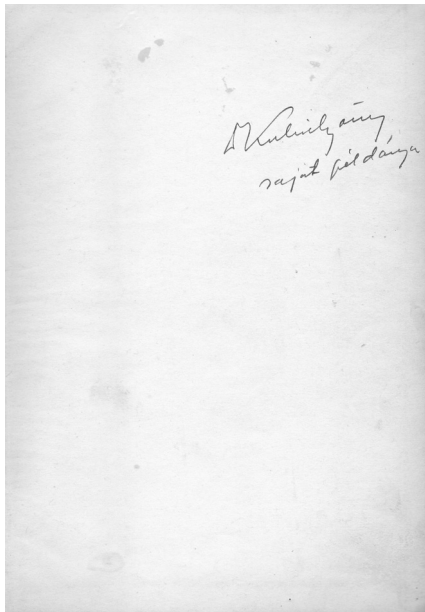
volt az a két terület, melyen az észlelőcsillagász Kulin leginkább jártas volt. Az állatövi fények, sarki fények rövid ismertetése után egy nem túl hosszú fejezet foglalkozik a távoli világokkal, vagyis a Naprendszeren túli dolgokkal. A kötetbe két térkép is bele volt fűzve: egy áttekintő csillagtérkép és egy holdtérkép. Különös, hogy egy ilyen gyakorlatias szellemű könyv utolsó 100 oldala az asztrológia elméletével és bírálatával foglalkozik. Amiből aztán később nem kevés kellemetlensége is támadt Kulinnak.

A távcső világa a Királyi Magyar Természettudományi Társulat kiadásában jelent meg, 1941-ben, ekkor lépett 100. évébe a Társulat. Vajon milyen példányszámban jelenhetett meg? Sokáig nem tudtam ezt, mígnem rábukkantam Kulin György levelezésében: 3000 példányt készített belőle az Egyetemi Nyomda.

A távcső világa szinte már megjelenése pillanatában legendának számított. A 40-es, 50-es években felfutó magyar amatőrmozgalom számára azonban természetesen szükség volt egy új kiadásra, amit csak 1958-ban vehettek kezükbe az olvasók. A Gondolat kiadásában megjelent kötet alig hasonlít az 1941-es kiadásra – és nem csupán azért, mert immár egykötetes, nagyobb, B5-ös formátumú lett a könyv. Nagy szerepe volt ebben Kulin társszerzőjének, a jó tollú, sajnos fiatalon elhunyt Zerinváry Szilárdnak, az ötvenes évek népszerű ismeretterjesztőjének. Az 1958-as A távcső világában már találkozunk a mesterséges hold, sőt az úrállomás szóval is, ami nem csoda, hiszen a könyv az űrkorszak hajnalán jelent meg. A Naprendszer égitestjeinek ismertetésekor még téma, hogy van-e élet a Marson. A kötet lezárásakor 1600 kisbolygót ismertek.

Már külön tárgyalja a csillagok világát, a Tejútrendszert, a Világegyetem szerkezetét. A csillagászati távcsövek és a távcsőkészítés, a tükröcsiszolás itt is hangsúlyos szerepet kap. A távcsőkészítéssel foglalkozó fejezet szerzőtársa Orgoványi János, ennek köszönhetően ez a fejezet teljesen megújult, olyan részletes szerkezeti rajzokkal, amelyek alapján nagyon sokan készítették el távcsőmechanikájukat.

A kötet végén újabb gyakorlatias fejezet, a Mit hogyan figyeljünk meg – ezt Bartha Lajos írta – jó bevezető a csillagászati észlelések gyakorlatába. Néhány hasznos táblázat zárja az „amatőr bibliát”.

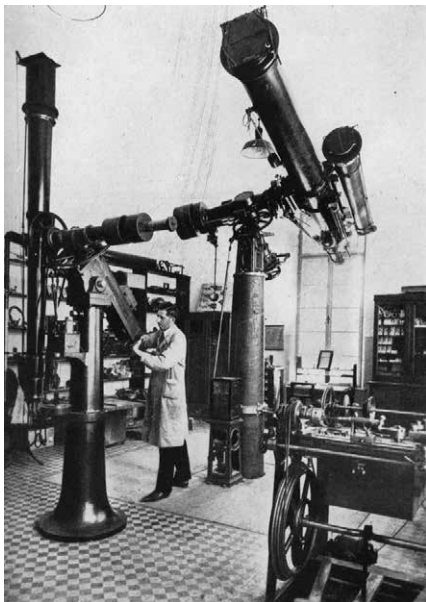

„Kulin György saját példánya”. Ez a bejegyzés sajnos nem az ún. főcímdalalon található, hanem az előzéken (azon az üres lapon, amivel minden könyv kezdődik). Az ütött-kopott kötetet sokat forgathatta tulajdonosa...

Ez a kiadás már 4000 példányban jelent meg, ára borsosnak számított, 72 Ft-ba került, miközben az átlagfizetések 1000-1200 forint körül mozogtak. A könyv mégis hamar elfogyott, korabeli szóhasználatlálva hiánycikk lett, csak antikváriumban lehetett nagy ritkán beszerezni. Pedig nagy szükség lett volna egy utánnyomásra! A hatvanas-hetvenes években az amatőrmozgalom – létszámát tekintve – robbanásszerűen fejlődött, de a csillagászat is gyorsan változott.

Újabb 17 év után 1975-re végre megszületett a várva várt új kiadás. Emlékszem, mennyire vártuk az új Távcső világot! Ismét egy „új” könyvet kaptunk kézbe, nagyon sokban megváltozott 1958-hoz képest. Igaz,

hogy majd' 900 oldalas lexikon vastagságú köteté hízott, de nem lett sokkal drágább, 115 Ft-ba került (miközben egy „kombinált” BKV-bérllet ára 110 Ft volt), az átlagfizetések pedig 2500 forint körül alakultak.

Tudománytörténeti értékű ez a felvétel (elsősorban a régi távcsövek iránt érdeklődők számára érdekes), mely a 1941-es kiadásban jelent meg. A képen Sanyó Lajos, a Svábhegyi Csillagvizsgáló műszerésze a kiskertali csillagvizsgáló egykori Cooke-refraktorával látható. Mögötte Konkoly ögyallai 25 cm-es Merz-Konkoly-refraktora

Ez a kiadás inkább már egy sokszerzős monográfia volt, amiben Kulinnak viszonylag kisebb szerep jutott, igaz, kulcsfontosságú fejezeteket írt. Olyan témák is bekerültek, amelyeknek igazából nincs sok helye egy amatőrök számára készült kézikönyvben. Így például hosszas filozófiai elmélkedések, kozmogóniai fejezet, a hamis világképek ostorozása, a mesterséges égitestek vagy éppen a planetáriumok ismertetése (utóbbi azért lehetett aktuális, mert épülőben volt a magyar nagyplanetárium). A könyv gerincén Kulin György neve szerepel szerzőként, akárcsak a védőborítón, a címdoldalon azonban ez áll: Szerkesztette Kulin György, Róka

Gedeon. A szerzők között neves csillagászatok is találunk: Balázs Béla, Marik Miklós és Dezső Lóránt is erősítette a szerzői gárdát. A távcső világa ezen kiadását elsősorban a távcsövekről szóló fejezetek miatt keresik még ma is. Itt ismét Orgoványi János a társszerző, aki megannyi kisebb-nagyobb Kulin-tükörhöz épített máig használatban levő mechanikát.

Az 1975-ös kötet mai szemmel nézve döbbenetes példányszámban jelent meg, ám a 10 ezer kötet hamarosan elfogyott, ezért 1980-ban újabb, kismértékben átdolgozott, 953 oldalas kiadás látott napvilágot, immár 20 ezer példányban. (Akkoriban teljesen általánosak voltak az ilyen példányszámok.) Ára 156 forint volt, amikor a BKV-bérllet még mindig 110 Ft-ba került, miközben a bérek tovább emelkedtek, 3000 forint fölé.

Habár 1975-re már szinte tömegszolgáltatmá fejlődött a hazai amatőr csillagászat, a 3-4. kiadás képmellékleteiben alig találunk magyar asztrófotót (leszámítva néhány holdfelvételt). Bemutató csillagvizsgálókról, amatőr készítésű távcsövekről annál inkább, bár a képmellékletben az ismeretterjesztő anyagok vannak túlsúlyban. Ezek a kiadások már nem elsősorban észlelési-távcsőépítési kézikönyvek, hanem segédkönyvek az ismeretterjesztésben részt vevők, háttérirodalom a TIT keretében szervezett választmányi vizsgák résztvevői számára. Ilyen tekintetben is a korszak lenyomatai.

A négy kiadás közül legjobban az 1958-ast szeretem, talán azért, mert ezzel találkoztam először a Szabó Ervin Könyvtár Török utcai fiókkönyvtárában. Évekkel később sikerült megvásárolnom egy budai antikváriumban – máig emlékszem a vásárlás izgalmára.

A 1941 kiadás mára tudománytörténeti értéké vált, és lassan-lassan a következők is azzá válnak. A harmadik és a negyedik kiadás azt a korszakot idézi meg, amikor – több ezer kortársamhoz hasonlóan – engem is mélyen megérintett a csillagok és a távcsövek világa. Nem véletlen, hogy valamennyi kiadást ma is nagy becsben tartják a csillagászat barátai.

Mizser Attila